

Prilog vrednovanju djela Predraga Vranickog

Branko Despot (ur.), *Predrag Vranicki (1922. – 2002.): Spomenica posvećena preminulom akademiku Predragu Vranickom, 21. siječnja 1922. – 31. siječnja 2002. Prisjećanja kolega i suradnika na život i djelo* (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2013), 62 pp.

Dugogodišnji profesor Filozofskog fakulteta u Zagrebu, dekan Fakulteta u jednom te rektor Sveučilišta u Zagrebu u dva mandata, predsjednik Hrvatskoga filozofskog društva i Jugoslavenskog udruženja za filozofiju, suutemeljitelj i član redakcije časopisa *Praxis* te jedan od organizatora Korčulanske ljetne škole, izvanredni, a potom i redoviti član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (od 1990. redoviti član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti), suutemeljitelj Instituta za filozofiju u Zagrebu (uz glavnog utemeljitelja Vladimira Filipovića) Predrag Vranicki (Benkovac, 1922. – Zagreb, 2002) nedvojbeno je najplodniji hrvatski filozof svih vremena (konkurira mu, ali samo donekle, jedino Frane Petrić): objavio je 18 autorskih knjiga (a ako se uzme u obzir da je jedna od tih knjiga dvotomna, a još jedna trotomna, dolazimo do brojke od 21 autorske knjige; druga i treća izdanja pojedinih njegovih knjiga nisu uvrštena u taj zbroj čak i kad se radi o izmijenjenim i dopunjenim izdanjima). Vranicki je ujedno i najprevođeniji hrvatski filozof: četiri njegove knjige prevedene su na ukupno deset stranih jezika (neke i u više izdanja), uključujući tu i sve svjetske jezike osim engleskoga (!), ruskoga i arapskoga.

Primat u plodnosti i prevođenosti ne implicira nužno i ekvivalentnu ocjenu u pogledu važnosti i veličine, jednako kao što to ne moraju implicirati ni podaci o citiranosti njegovih djela, kako bi to htjeli zagovornici pomodnih mehanističkih bibliometrijskih metoda (usput: takvim podacima ne raspoložemo, a samo djelomičan uvid u njih – i to isključivo za razdoblje do kraja prošlog stoljeća – moguć je na temelju neobjavljene bibliografije koju je izradio Dragomir Lončar). No ovdje se i ne tvrdi da je Vranicki najveći hrvatski filozof svih vremena, niti da je on najveći suvremeni hrvatski filozof. Kvantiteta naime ne smije biti glavni kriterij vrednovanja. Ne može se međutim osporiti ocjena prema kojoj je on bio jedan od najznačajnijih hrvatskih filozofijskih pisaca druge polovine 20. stoljeća.

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti ima hvalevrijednu praksu izdavanja spomenica svojim zaslužnim članovima. Tako je deseta obljetnica smrti Predraga Vranickog predstavljala povod Akademiji (odnosno njezinu Razredu

za društvene znanosti) da – s malim zakašnjenjem – objavi ediciju pod naslovom *Predrag Vranicki (1922. – 2002.)* i s podnaslovom *Spomenica posvećena preminulom akademiku Predragu Vranickom, 21. siječnja 1922. – 31. siječnja 2002. Prisjećanja kolega i suradnika na život i djelo*, u ukupnom opsegu od 62 stranice velikog formata. Spomenicu je uredio akademik Branko Despot. Autori priloga su akademici Petar Strčić (zajedno s Majom Polić objavio je uvodni članak pod naslovom »Predrag Vranicki: Prilog biografiji«), Vladimir Premec (potpredsjednik ANUBiH, prilog pod naslovom »Sjećanja na akademika Predraga Vranickog«) i Branko Despot (»Vranicki, filozofija historije«), te umirovljeni profesori Filozofskog fakulteta u Zagrebu Hotimir Burger (»Akademik Predrag Vranicki: čovjek velikih projekata«) i Rade Kalanj (»Veličina i trajnost filozofskog opusa Predraga Vranickog«).

Ova spomenica, kojom je Akademija skromno, ali dostojanstveno obilježila desetljeće od odlaska svojega uglednoga i zaslužnoga člana Predraga Vranickog, povod je da se problematiziraju i vrednuju dosezi filozofijskoga stvaralaštva ovoga značajnoga i plodnog autora i mislioca. Ponajprije, može se uočiti nesrazmjer između međunarodne recepcije njegovih djela, a potom i jedno protuslovlje u okviru njegova opusa. Ranije knjige (objavljene između 1951. i 1957), kao i djela objavljena nakon 1980. godine (koja kulminiraju trotomnom *Filozofijom historije*, objavljivanom u raznim inačicama između 1988. i 2003. godine) obilježeni su minimalnom (ako ikakvom) recepcijom izvan granica Hrvatske (odnosno izvan granica tadašnje Jugoslavije), što je u izrazitom nesrazmjeru s kvantitativno impresivnom recepcijom njegovih knjiga iz središnjega razdoblja života (i to ne samo *Historije marksizma* nego i djela *Čovjek i historija* te *Marksizam i socijalizam*).

Drugo, Vranicki je posljednji iz kruga oko *Praxisa*, kojemu je bezrezervno i odano pripadao od samih početaka njegova profiliranja, napustio engelsevsko-lenjinističku koncepciju »dijalektičkog materijalizma« (koja se jednoznačno očituje u autorskom dijelu njegove hrestomatije *Dijalektički i historijski materijalizam*), a pitanje je da li je ikada uistinu napustio horizont materijalističke metafizike (argumente u prilog niječna odgovora na to pitanje mogla bi, primjerice, ponuditi njegova knjiga *Friedrich Engels – čovjek i djelo* iz 1975. godine). To je u izrazitom protuslovlju s podatkom da je upravo Vranicki bio među prvima koji su ponudili jednu drugačiju, ortodoksnom marksizmu suprotstavljenu sliku mišljenja Karla Marxa, i to još na samom početku 1950-ih godina (argumentaciju kojom bi se mogla potkrijepiti ta tvrdnja nudi njegova knjiga *Misaoni razvitak Karla Marxa* iz 1953. godine). Ne treba pri tom zanemariti ni podatak da je Vranicki priredio te 1953. objavio i pogovorom popratio *Rane radove* Karla Marxa i Friedricha Engelsa. Već u tom ranom

razdoblju svojega stvaralaštva on jasno profilira neke središnje koncepte koji će se razviti u kontekstu filozofije oblikovane u krugu *Praxisa* kao što su poimanje čovjeka kao bića prakse i slobodna stvaralačkog bića te poistovjećivanje temeljne intencije i tendencije socijalizma s humanizmom (tzv. humanistički marksizam i »socijalizam s ljudskim likom«). Objašnjenje te kontroverzije između općega antidogmatskog koncipiranja marksizma i socijalizma, koje mu je bilo svojstveno još ranih pedesetih godina prošlog stoljeća, na jednoj, te dijalektičko-materijalističkoj (preciznije: engelsovsko-lenjinističkoj, ne doduše i staljinističkoj) ortodoksiji bliske elaboracije *Dijalektičkoga i historijskoga materijalizma*, zahtijevalo bi detaljnije istraživanje.

Nesrazmjer između međunarodne recepcije njegovih radova objavljenih 60-ih i 70-godina prošlog stoljeća (*Čovjek i historija* 1967. godine, drugo izdanje *Historije marksizma* 1971. i *Marksizam i socijalizam* 1979. godine) i djela objavljenih u kasnijem periodu mogao bi se objasniti, ali samo uz cijenu simplifikacije, filozofijskom konjunkturu: uobičajeno se tvrdi da je razdoblje intenzivne recepcije filozofa (ali i sociologa, ponajprije Rudija Supeka) iz okružja *Praxisa* bilo obilježeno s jedne strane pojačanim interesom za »treći put« (ili privid trećega puta) tadašnje Jugoslavije na razmeđima Istoka i Zapada (pa stoga i adekvatnim interesom za nedogmatsku marksističku filozofiju i socijalnu teoriju kakva se razvila u tom okružju, kao i za kritički pristup društvenoj zbilji koji se njegovao u *Praxisu* i na Korčulanskoj ljetnoj školi), a s druge pak strane i vidljivijim, snažnijim i tendencijski čak dominantnim utjecajem emancipatorskih (revolucionarnih, antikapitalističkih itd.) usmjerenja u svjetskoj filozofiji i (bar nekim) društvenim znanostima; kad je taj interes opao i kad su prevladale druge i drugačije paradigme (ponajprije analitičke na planu teorijske filozofije, a neoliberalne i neokonzervativne na planu praktičke filozofije i socijalnih znanosti), u odgovarajućoj se mjeri suzio i prostor za vidljiviju recepciju djela takvih filozofa kakav je među ostalima bio Predrag Vranicki, što se dodatno radikaliziralo padom Berlinskog zida i raspadom Jugoslavije. Iako takva tumačenja nisu lišena značajnih elemenata utemeljenosti, ona ipak predstavljaju izraz težnje za (u osnovi nedopustivim) pojednostavljivanjem. Kad je riječ o Vranickom, na ograničenost takvih tumačenja upućuje već i podatak da je drugo izdanje njemačkog prijevoda njegove *Historije marksizma* objavljeno 1983. godine, a njemački prijevod knjige *Marksizam i socijalizam* 1985. godine. Stoga bi odgovor na pitanje o razlozima izostanka međunarodne recepcije njegovih djela objavljenih nakon 1980. valjalo potražiti u karakteru samih tih djela. Knjige *Socijalistička alternativa* (1982), *Revolucija i kritika* (1983), *Samoupravljanje kao permanentna revolucija* (1985) i *Razgraničenja* (1988) po svojoj su naravi najvećim dijelom zbirke članaka srednjeg dometa,

dok je prvo izdanje *Filozofije historije* (prvi svezak 1988. te drugi svezak 1994) djelo preglednog karaktera, koje će svoju sustavnost i obuhvatnost steći tek u drugom trotomnom izdanju (objavljenom između 2001. i 2003). Posljednja dva desetljeća Vranicki je posvetio upravo tom sintetičkom djelu, koje je dovršio neposredno pred smrt i koje u nekom smislu predstavlja krunu njegovih istraživanja i njegova filozofijskog stvaralaštva.

Uz *Historiju marksizma* (koja je najkvalitetniji prikaz, pregled i tumačenje geneze, razvitka i kontroverzija orijentacija obuhvaćenih pojmom *marksizam* na svjetskom planu, kako to s različitim razinom argumentacije upozorava više autora zastupljenih u *Spomenici*) upravo je njegova *Filozofija historije* najznačajnije djelo koje ostaje iza Vranickog. Pokušaj objašnjenja razloga izostanka njegove međunarodne recepcije vjerojatno bi se trebao usredotočiti na izostanak primjerenih (dakako, naših) napora da se međunarodna filozofijska javnost upozori na *Filozofiju historije* i na njezinu važnost. Riječ je naime o djelu koje – i to u svjetskim razmjerima – predstavlja najobuhvatniji pregled i kritički prikaz jedne značajne filozofijske discipline. Kako to s pravom započinje jedan od autora *Spomenice* Rade Kalanj, Vranicki je pošao od uvida u nedostatnost dotadašnje sistematske literature o toj disciplini (brojni pregledi i prikazi filozofije povijesti ograničeni su na mali broj mislilaca, sredina i razdoblja) kao i od uvida u opterećenost postojećih interpretacija razvitka i stanja te discipline učestalim jednostranim (nerijetko i ideologijskim) odnosom spram pojedinih mislilaca, što rezultira krivim prikazivanjem i tumačenjem pojedinih ideja i njihovih tvoraca i zastupnika ili pak njihovim ispuštanjem iz analitičkog vidokruga. Za razliku od većine pristupa istraživanjima razvitka filozofijskog problematiziranja povijesti Vranicki ne zanemaruje ni brojne tzv. sporedne i manje poznate mislioce, a jednako tako ni manje kulturne sredine, čime njegovo djelo izbjegava osiromašenje uvida u bogatstvo ideja, orijentacija i doprinosa filozofiji povijesti. Polazeći od čvrsto postavljenih kriterija (koliko je pojedini filozof bio promicatelj novih problema, uvida i spoznaja, koliko je pridonio osobađanju od mitova i mitologizama, koliko je – imanentistički – nadvladavao jednostranosti materijalizma i idealizma i oslobađao se statičkoga metafizičkog pristupa), Vranicki je oblikovao svoj iscrpan, cjelovit i sveobuhvatan (a svakako i koherentan) zahvat u baštinu i suvremenost ove discipline, ne diskriminirajući pri tom nijednu kulturno-filozofijsku sredinu i ne zanemarujući bilo kojega relevantnog autora (neovisno o stupnju njegove poznatosti i afirmiranosti). To djelo – i tu se možemo složiti s Kalanjevom ocjenom – predstavlja disciplinarno

»filozofsko djelo, izlaganje jedne posebne filozofske discipline, i njezin je odjek u biti određen ili omeđen tim disciplinarnim vidokrugom <...> Ono Predraga

Vranickog obilježava kao suvremenog filozofa koji je napisao svjetski najrelevantniju knjigu o problematici, genezi i bogatoj baštini filozofije historije« (p. 47).

Na ovom je mjestu nužna jedna napomena o terminologiji Predraga Vranickog. On sustavno i dosljedno koristi termin *historija*. Time se razlikuje kako od onih autora koji (poput, egzemplarno, Milana Kangrge) dosljedno razlikuju pojmove *povijest* i *historija*, tako i od onih autora koji ta dva termina koriste *promiscue*, kao istoznačnice, te od onih autora koji – u pogledu neopravdanosti pojmovne distinkcije suglasni s ovima drugima – koriste isključivo termin *povijest* (implicirajući da je *historija* nepotrebna tuđica). Vranicki je svoje opredjeljenje za ‘historiju’ adekvatno obrazložio, a legitimnost njegova opredjeljenja ekvivalentna je opravdanosti njegova svođenja relevantnih distinkcija u polju filozofije povijesti na jednu jedinu razliku, na razliku između *res gestae* i *historia rerum gestarum*. Zanimljivo je da se nijedan od autora *Spomenice* nije kritički pozabavio pitanjem zbog čega se Vranicki opredijelio za spomenuti termin. Moguć odgovor na to pitanje leži u uvidu u to da *Spomenica* predstavlja ipak jednu ediciju obljetničkog karaktera.

Valja međutim zaključno naglasiti i ovo: iako je riječ o publikaciji obljetničkog karaktera, u njoj izostaju isprazne glorifikacije, a uspostavljena je – aproksimativno optimalna – ravnoteža između sjećanja i kritičke interpretacije značenja i dosega djela Predraga Vranickog. U tom se smislu *Spomenica* može ocijeniti kao vrijedan (premda nedostatan) doprinos vrednovanju opusa našega filozofa, a valjalo bi iskazati nadu da će mlađi naraštaji istraživača, koji nisu imali prigode da se osobno upoznaju s Predragom Vranickim (a među kojima, zanimljivo, raste broj onih koji su impresionirani upravo njegovim opusom), buduću zadaću potpuna istraživanja i adekvatnog vrednovanja njegova opusa izvršiti na primjeren način. *Spomenica* može biti podsjetnik na tu zadaću, ali i poticaj na njezino ispunjenje.

Lino Veljak